

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی در بین کاربران شبکه‌های اجتماعی شهر تبریز^۱

مهدیه فرج زاده گرگری^۲، ناهید کردی^۳، علی جعفری^۴

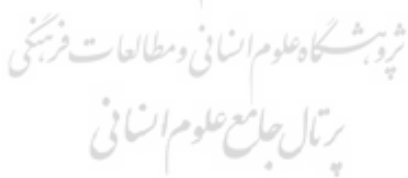
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۲

چکیده

این تحقیق با هدف بررسی محتوای سواد زیست‌محیطی در بین کاربران شبکه‌های مجازی در شهر تبریز انجام شده است. نوع تحقیق کاربردی و روش این تحقیق پیمایشی است. جامعه آماری شامل شهروندان ۱۵ تا ۵۹ ساله شهر تبریز است که از شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده می‌کنند. محاسبه حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تقریباً ۳۸۴ نفر را در بر گرفت. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. برای گردآوری داده‌ها، از پرسشنامه محقق‌ساخته با لحاظ محلی‌نگری و برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که شهروندان درمورد نگرش و سبک زندگی زیست‌محیطی به وضعیت مطلوب نزدیک شده‌اند و درمورد دانش زیست‌محیطی نمره متوسط دارند. همچنین نتایج تحقیق نشان داد با افزایش دانش زیست‌محیطی، میزان تولید محتوا نیز افزایش می‌یابد.

واژه‌های کلیدی

سواد زیست‌محیطی، تولید محتوا، شبکه‌های اجتماعی، سبک زندگی

رشته‌شناسی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* این مقاله بر اساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری مهدیه فرج‌زاده، دانشجوی دکتری رشته علوم ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل است.

۲. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، گروه علوم ارتباطات، دانشکده علوم انسانی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.
Farajzadeh.md@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
nkordi@iauet.ac.ir

۴. استادیار گروه علوم ارتباطات، دانشکده علوم انسانی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.
jafari.communication@gmail.com

مقدمه

در دهه‌های اخیر به نظر می‌رسید که با رشد و پیشرفت تمدن بشری و تبدیل آن به جامعه‌ی فراصنعتی، جامعه‌ی اطلاعاتی، جامعه‌ی شبکه‌ای و جامعه‌ی مبتنی بر روند شهرنشینی متراکم، وضعیت محیط‌زیست در سطح جهانی بهبود یابد، اما با گذشت زمان مشخص شد که نه تنها محیط‌زیست دچار بهبودی نشده، بلکه آلودگی هوا، آب، خاک و انقراض یا تهدید به انقراض بسیاری از گونه‌های جانوری و گیاهی و تخریب محیط طبیعی به امری عادی بدل شده است. شهرنشینی و در کنار آن الزام‌های شهرنشینی، علت اساسی تغییرات محیطی هستند (Spinola, 2015: 397).

این رهیافت در نتیجه‌ی پیچیدگی‌های تاریخی-جغرافیایی شکل گرفته و باعث گسترش لجام‌گسیخته‌ی شهری و تخریب فضاها، سبز و اراضی کشاورزی و از بین رفتن زیبایی، فراخی شهر، طبیعت و نمود عینی مشکلات اجتماعی-اقتصادی، فرهنگی و اکولوژیکی شده است که نه تنها موجبات تغییرات منطقه‌ای، بلکه باعث تغییرات زیست‌محیطی و به هم خوردن تعادل اکولوژیکی در سطح جهان شده است (نقدی، ۱۳۹۰: ۱۷۵؛ مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۴۰ و ۱۷).

برای نمونه با افزایش جمعیت جهان که هم‌اکنون بالغ بر ۷/۵۴۲ میلیارد است، فشار زیادی بر محیط طبیعی می‌آورد. در مورد ایران بهترین سند برای بررسی وضعیت محیط‌زیست ایران گزارش «سازمان حفاظت محیط‌زیست» است که وضعیت محیط‌زیست کشور را از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ در یک دوره ۱۰ ساله پوشش می‌دهد. این تحقیق نشان می‌دهد که جمعیت کشور در طول دوره افزایش ۱۴ درصدی داشته است (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۴: ۲).

این گزارش نشان می‌دهد که وضعیت مجموع زیرشاخص‌های محیط‌زیست ایران در بین کشورهای جهان در رتبه‌ی ۸۳ قرار دارد و از مجموع امتیاز ۱۰۰ تنها ۵۱/۰۸ را کسب نموده است. همچنین این گزارش نشان می‌دهد که به ترتیب، چهار زیرشاخص زیستگاه و تنوع زیستی با رتبه ۱۲۸، منابع آب با رتبه ۱۱۷، اثرات سلامت با رتبه چهار، و تغییرات اقلیمی و انرژی با رتبه ۱۰۰ بحرانی‌ترین حوزه‌های زیست‌محیطی کشور را تشکیل می‌دهند (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۴: ۱۵).

درخصوص زیستگاه و تنوع زیستی ایران، پوشش جنگلی از ۱۴/۲ میلیون هکتار در سال ۱۳۸۰ به کمتر از ۱۳/۲ میلیون هکتار کاهش یافته است (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۴: ۳۶) که می‌بین کاهش ۷ درصدی سهم سرانه ایرانیان از جنگل است. درخصوص مراتع نیز روند کاهش حجم مراتع را شاهد هستیم. علت کاهش حجم مراتع و جنگل‌ها به نظر این گزارش آتش‌سوزی به دلیل سهل‌انگاری، چرای بی‌رویه دام‌ها، کشاورزی ناصحیح، ساخت‌وساز، مصرف بی‌رویه آفت‌کش‌ها، دفع غیراصولی پسماندهای شهری، بهره‌برداری بی‌رویه از چوب و مراتع، توسعه معادن و صنایع آلاینده خاک و شوری خاک است (سازمان محیط‌زیست، ۱۳۹۴: ۳۹).

درخصوص وضعیت تبریز نیز وضعیت به همین منوال است. طبق گزارش سازمان حفاظت محیط‌زیست تبریز در مجموع زیرشاخص‌های زیست‌محیطی چهارمین شهر در معرض خطر کشور پس از شهرهای تهران، مشهد (به دلیل خشکسالی‌های مفرط و ریزگردها) و اهواز (به دلیل ریزگردها و هوای بسیار آلوده) قرار دارد (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۴: ۳). پس زمانی که وضعیت کشور در مجموع بحرانی گزارش می‌شود، وضعیت تبریز به دلیل قرار گرفتن در رتبه چهارم آلوده‌ترین شهر ایران کاملاً مشخص است.

حال سوال این است که برای جلوگیری از روند تخریب محیط‌زیست و آلودگی منابع حیات (آب، خاک، هوا و غذا) چه باید کرد؟ از نظر محققین، یکی از راه‌های حفظ محیط‌زیست، افزایش آگاهی عموم شهروندان و به‌خصوص مسئولین جوامع است که از آن به سواد زیست‌محیطی یاد می‌کنند (Capra, 1996: 297, Orr, 1992, Metcalf, 2012 and Isaac-Márquez et al).

سواد زیست‌محیطی به معنی افزایش دانش و صاحب صلاحیت علمی شدن برای تمایل به رفتار مسئولانه در قبال محیط‌زیست است (Hollweg et al, 2011).

اما سوال این است که افزایش دانش یا سواد زیست‌محیطی به چه طریق ممکن می‌شود. آموزش و یاد دادن اصول حفاظت از محیط‌زیست یکی از راه‌های مهم است که بسیاری از نظریه‌پردازان برای ارتقای سواد زیست‌محیطی روی آن تاکید دارند (قادری و همکاران، ۱۳۹۲؛ مصداقی‌نیا و همکاران، ۱۳۸۶؛ هوشمندان مقدم فرد و همکاران، ۱۳۹۵ و Kim et al, ۲۰۱۷). سوری و تانکار (۱۳۸۱) معتقدند؛

رسانه‌ها می‌توانند بر عامه مردم تأثیر بگذارند. رسانه‌ها با عمومی‌سازی علم بر جامعه تأثیر می‌گذارند. رسانه‌ها نگرش مردم را تغییر نمی‌دهند، بلکه روی شناخت آنها تأثیر می‌گذارند؛ یعنی به مردم می‌گویند چه موضوع‌هایی مهم به نظر می‌رسند (شریفی، مظفری، دلاور و فرهنگی، ۱۳۹۶).

یکی از راه‌هایی که ارتقای سواد زیست‌محیطی را در جهان کنونی ممکن می‌کند، به‌کارگیری شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی و به‌دنبال آن تولید محتوای سواد زیست‌محیطی است که می‌تواند به عنوان یک ابزار بسیار مفید مورد استفاده قرار گیرد. چون این شبکه‌ها منجر به ظهور جامعه تعاملی و فرهنگ رسانه‌های جمعی می‌شود که مبتنی بر مخاطب عمومی و توده‌ای است که در درون شبکه باهم تعامل پویا دارند. همان‌طور که کاپرا هم معتقد است شبکه‌سازی خصیصه ذاتی خود حیات است و همه سیستم‌های زنده با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و منافع را در سرتاسر مرزهای خود به شراکت می‌گذارند. پس شبکه‌های ارتباطی که بر منطق رابطه قرار دارند با تولید محتوای مناسب، بهترین راه ارتقای سواد زیست‌محیطی است (Capra, 1996).

اما، ارتقای سواد زیست‌محیطی در درون شبکه‌های اجتماعی نیازمند تولید محتوای مناسب است؛ یعنی برای آن که کنشگران در درون شبکه‌های مجازی اجتماعی به تولید محتوای زیست‌محیطی بپردازند تا سواد زیست‌محیطی را افزایش دهند بایستی تولید محتوا صورت بپذیرد، اما این تولید محتوا به قدر کافی صورت نمی‌پذیرد و موانعی در راه تولید محتوا سواد زیست‌محیطی مفروض است، چرا که مسائل و موضوعات نه چندان جدی و فاقد ارزش چنان به اشتراک گذاشته می‌شود و از طرف مخاطبین بازخورد آن منعکس می‌شود که در بین تمامی این محتویات، متن‌های محیط‌زیستی حلقه گمشده فضای مجازی هستند.

عدم رغبت کنشگران فضای مجازی به تولید محتوای سواد محیط‌زیست و به دنبال آن عدم به اشتراک‌گذاری آن توسط کاربران می‌تواند ریشه در عوامل زیادی از جمله سبک زندگی، دانش، دغدغه و نگرش زیست‌محیطی و بسیاری از فاکتورهای دیگر باشد.

مسئله مهم هم این است که تا به امروز در ایران تحقیق مشخصی صورت

نگرفته که نشان بدهد که چه تعداد از پیام‌های تولیدی در حوزه محیط‌زیست است، ولی چیزی که مشخص است تعداد کم محتوای تولیدشده در این زمینه در قیاس با میزان اهمیت موضوع است. از این رو مسئله اساسی این تحقیق، این است که: چه عواملی در تولید محتوای سواد زیست‌محیطی مؤثرند و اگر تولید محتوایی صورت می‌گیرد، این محتوا در راستای کدامیک از بخش‌های سواد محیط‌زیستی است؟ کدام عامل / عوامل نقش مؤثرتر را دارا هستند؟ چه راهکارهای کاربردی‌ای را می‌توان برای رفع این عوامل به کار گرفت تا تولید محتوا صورت پذیرد؟

پیشینه پژوهش

همتی و شبیری (۱۳۹۴) در تحلیلی بر مؤلفه‌های ارتقای فرهنگ زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان شهر شیراز) به این نتیجه رسیده‌اند که فرهنگ و سواد محیط‌زیستی با متغیرهای امکانات و خدمات ارائه شده، احساس کارآمدی و آموزش زیست‌محیطی رابطه‌ای معنی‌دار و مثبت دارد و با متغیرهای دانش محیط‌زیستی و هنجار اجتماعی دارای رابطه‌ای غیرمعنی‌دار است.

رضائی و شبیری (۱۳۹۴)، به بررسی رابطه استفاده از نرم‌افزارهای وایبر، لاین و اینستاگرام با سواد زیست‌محیطی دانشجویان پرداخته‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش، نگرش و رفتار دانشجویان نسبت به آگاهی آنان سطح بالاتری را نشان داد و ارتباط معنی‌داری بین استفاده از نرم‌افزارهای وایبر، لاین، اینستاگرام با آگاهی، نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی دانشجویان به دست نیامده است.

کمالی مهاجر و فراهانی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «فرهنگ زیست‌محیطی راهکارهای توسعه گردشگری پایدار» به این نتیجه رسیده‌اند که حفاظت از محیط‌زیست جزء جدایی‌ناپذیر توسعه پایدار محسوب می‌شود. آنها بدین باورند که فرهنگ عامل تعیین‌کننده رفتارهای افراد یک جامعه است و رفتارهای محیط‌زیستی نیز از این امر مستثنی نیستند.

مصدیقی‌نیا و همکاران (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان بررسی آگاهی ساکنین شهر تهران از آلودگی‌های زیست‌محیطی و عوارض بهداشتی مربوطه و تعیین منابع اطلاعاتی آنان به این نتیجه رسیده‌اند که تحصیل‌کردگان دارای مدرک تحصیلی

عالی، ساکنین غرب و شمال غرب تهران، زنان به نسبت مردان، جوانان (۱۸ تا ۲۰ ساله) به نسبت مسن‌ترها و کسانی که منبع کسب اطلاعات آن‌ها در این مورد رادیو و تلویزیون بوده است، دارای آگاهی بیشتری در مورد آلودگی‌های محیط‌زیست بوده‌اند. همین‌طور اطلاعات افراد مورد بررسی برحسب سطح تحصیلات و منبع کسب اطلاعات معنی‌دار بوده است.

اسپینولا^۱ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان مقایسه سواد محیط‌زیستی میان یادگیری مدارس بوم‌شناختی و مدارس معمولی ناحیه مادریا ایسلند پرتغال^۲ با روش مقایسه‌ای تطبیقی و استفاده از ابزار پرسشنامه و نمونه‌گیری از ۴۹۱ نفر به این نتیجه رسیده است که معرفت راهبری شده به محیط‌زیست، نگرش نسبت به محیط‌زیست، و رفتار نسبت به محیط‌زیست سه مولفه اصلی در یادگیری سواد محیط‌زیستی هستند.

متکالف^۳ (۲۱۰۲) در فرهنگ سبز: تأثیر فرهنگ کار زیست‌محیطی^۴ معتقد است که وجود برنامه‌های آموزشی محیط‌زیستی مناسب می‌تواند پیش‌فرض‌های مشترک درباره اهمیت محیط‌زیست را متحول نماید که خود این موضوع در مرحله بعدی فرهنگ محیط‌زیستی را تغییر می‌دهد. نتیجه مطالعه وی نشان می‌دهد که آموزش محیط‌زیستی با فرهنگ و سواد محیط‌زیستی ارتباط مستقیم و مثبت دارد. همچنین هدف‌گذاری‌های محیط‌زیستی بر سواد و فرهنگ محیط‌زیستی مؤثر است و حمایت مدیریتی از طرح‌های محیط‌زیستی با سواد و فرهنگ محیط‌زیستی ارتباط معنی‌دار و مثبت دارد.

واریسلی^۵ (۲۰۰۹) پژوهشی را با هدف بررسی سواد زیست‌محیطی و عوامل مؤثر بر آن در کشور کره جنوبی انجام داده است. نتایج نشان داد که میان نگرش و رفتار ارتباط قوی وجود دارد ولی میان دانش و رفتار ارتباط ضعیف‌تر است.

1. Spinola
2. Madeira Island region of Portugal
3. Metcalf
4. Green culture: The impact of employee environmental culture
5. Varisli

چاپمن و شارما^۱ (۲۰۰۱) در تحقیق خود نشان داده‌اند که نگرش و دانش محیط‌زیستی دانشجویان سال اول و دوم هندی و فیلیپینی و آمادگی آنها برای مشارکت در رفتارهای حامی محیط‌زیست، می‌تواند منجر به تغییر شیوه زندگی شخصی آنها شود.

چهارچوب نظری

از آنجا که پدیده‌های اجتماعی، تک علتی نبوده و از علل متکثری، متأثر می‌شوند. تولید محتوای سواد زیست‌محیطی نیز به عنوان یک پدیده اجتماعی از علل متعدد و متکثری ناشی می‌شود. بنابراین برای دست یافتن به عوامل مؤثر بر تولید محتوای سواد زیست‌محیطی، سعی شده از نظریات مختلف، استفاده شود.

نظریه هینز و همکارانش (۱۹۸۷)

نظریه‌ای که هینز^۲ و همکارانش (۱۹۸۷)، مطرح کرده‌اند، شباهت بسیار به نظریه فیشباین و آیزن دارد (کاساپگلو و اجویت^۳، ۲۰۰۲) این الگو براساس بررسی فراتحلیلی از ۱۲۸ مطالعه از سال ۱۹۷۰ است. در این بررسی فراتحلیلی، متغیرهای تعیین کننده رفتار محیط‌زیستی در سه طبقه دسته‌بندی شده‌اند که عبارت‌اند از: (۱) متغیرهای شناختی؛ (۲) متغیرهای روان‌شناختی؛ (۳) متغیرهای جمعیت‌شناختی. در این طبقه‌بندی، دانش جزء متغیرهای شناختی است. نگرش، منبع کنترل، مسئولیت‌پذیری شخصی و تعهد شفاهی به منزله متغیرهای روان‌شناختی شناخته شده‌اند. سن، درآمد، جنسیت و وضعیت تأهل از متغیرهای جمعیت‌شناختی‌اند. در این فراتحلیل مشخص شده که تعهد شفاهی از مهمترین متغیرهایی است که رابطه‌ای نزدیک با رفتار واقعی دارد. تعهد با دانش، مهارت و شخصیت افراد مرتبط است. هینز دانش را به دو مؤلفه تقسیم کرده است «دانش موجود از مسأله» و «دانش درباره راه‌حل‌های رفتاری و مؤثر بودن آنها».

مهارت، به توانایی کاربرد چنین دانشی برای مسائل خاص اطلاق می‌شود، اما

1. Chapman & Sharma
2. Haynes
3. Kasapoglu and Ecevit

مهارت خود برای ارزیابی رفتار کافی نیست، بلکه فرد باید بخواهد کارها را درست انجام دهد (خواستن از طریق منبع کنترل، نگرش و مسئولیت‌پذیری شخصی) و نسبت به رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی نگرش مثبت داشته باشد. در این صورت فرد آمادگی بیشتری برای رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط‌زیست خواهد داشت. (فرانسون و گارلین، ۱۹۹۹).

نظریهٔ فعالیت تفکرشده^۱ (فیشن بین و آیزن^۲، ۱۹۷۵)

یکی از نظریه‌ها در زمینهٔ رفتاری زیست‌محیطی به‌وسیلهٔ فیشن بین و آیزن (۱۹۷۵) با عنوان فعالیت تفکر شده مطرح شده است (کایزر و همکاران، ۱۹۹۹: ۷).

بعدها این نظریه مورد تجدید نظر قرار گرفت و با عنوان نظریهٔ رفتار برنامه‌ریزی^۳ شده بسط داده شد. بر طبق این نظریه قصد رفتار از پیش‌ایندهای بدون واسطه رفتار آشکار است که به نوبهٔ خود قصد رفتار تابع نگرش‌ها و معیارهای ذهنی شخص برای انجام فعالیت‌های مشخص است. نگرش‌ها فقط ارزیابی از پیامدهای خاص را شامل نمی‌شود بلکه برآوردی از احتمال این پیامدها نیز هستند. اطلاعات و دانش واقعی از پیش شرط‌های ضروری برای هر نگرش است ولی معیارهای ذهنی به نیرومندی عقاید هنجاری و انگیزشی برای به‌کارگیری این عقاید اطلاق می‌شود و معیارهای ذهنی فرد برآوردی از ارزش‌های اجتماعی و اخلاقی هستند (شبییری، میبیدی، سرداری‌پور، ۱۳۹۵: ۴۵).

پارادایم جامعهٔ مسلط آمریکا

در مقابل رویکرد سنتی پارادایم جامعهٔ مسلط آمریکا، طرز تفکر نوین که توانست محدودیت‌های رشد اقتصادی جوامع را تشخیص دهد، به صورت یک پارادایم جدید زیست‌محیطی در تفکرات زیست‌محیطی مطرح شده و بر اهمیت تعادل طبیعت و عدم غلبه انسان بر طبیعت متمرکز است. دالپ و همکارانش تعداد قابل توجهی از تغییرات درمورد محیط‌زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی بر روی آن را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مسئولانهٔ زیست‌محیطی،

1. Theory of reasoned action
2. Fishbein and Ajzen
3. Theory of Planned behavior

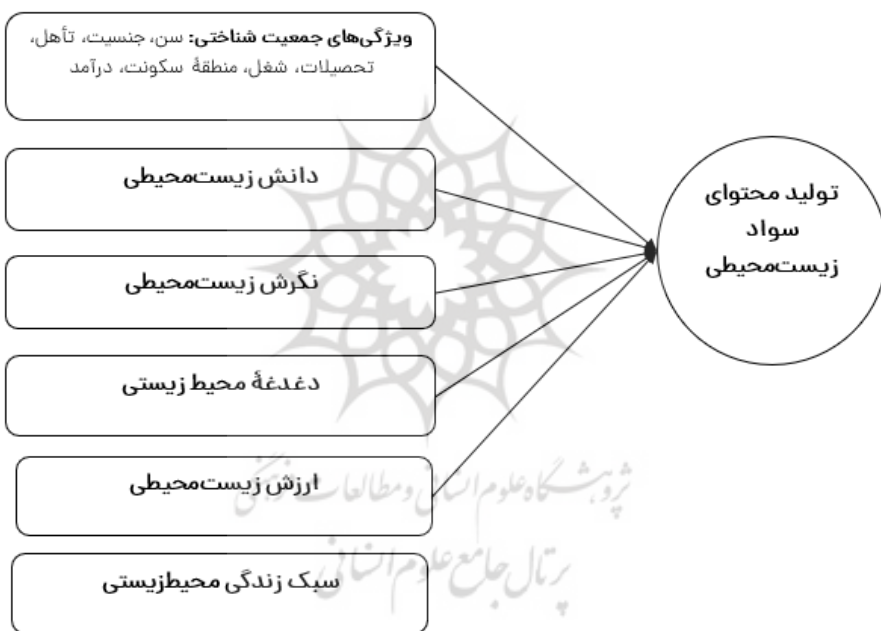

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

یکی از عناصر کلیدی در فرایند توسعه پایدار محیط‌زیست در جوامع مدرن و در حال توسعه است (ضیای‌پور، کیانی‌پور و نیکبخت، ۱۳۹۱).

از دیگر نظریات مطرح شده می‌توان به نظریه طبقه تن‌آسای تورستین وبلن^۱ درخصوص سبک زندگی، نظریه انتقادی سبک زندگی گیدنز، آدورنو و هورکهایمر و مارکوزه^۲ نظریه سرمایه اجتماعی جاکوبز، بوردیو، پاسرون، لوری، کلمن^۳ نظریه بوم‌شناختی هربرت گنز^۴، نگرش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی دانوپ^۵ اشاره کرد.

مدل مفهومی تحقیق تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

1. Thorstein Veblen
2. Giddens, Adorno and Horkheimer and Marcuse
3. Jacobs, Bourdieu, Passeron, Laurie, Coleman
4. Herbert Ganz
5. Danup

روش پژوهش

روش این تحقیق پی‌ما‌ی شی است که به صورت مقطعی انجام گرفته است. جامعه آماری تحقیق حاضر، شامل کلیه شهروندان ۱۵-۵۹ ساله مناطق دهگانه شهر تبریز است که از شبکه‌های مجازی استفاده می‌کنند. طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت ۱۵-۵۹ ساله شهر تبریز ۱۰۶۴۴۷۰ نفر است که ۵۳۲۹۳۱ نفر مرد و ۵۳۱۵۳۹ نفر زن هستند. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که بر آن اساس، تعداد حجم نمونه برای جامعه تحقیق موردنظر تقریباً ۳۸۴ نفر محاسبه شد. در این پژوهش، به دلیل ساختار جامعه آماری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است. برای گردآوری داده‌های تحقیق، از پرسشنامه محقق‌ساخته با تأکید بر اولویت‌های بومی استفاده شده است.

جدول ۱. تعیین معرف‌های لازم برای سنجش متغیرهای مستقل و متغیر وابسته

متغیرها	معرف‌ها
متغیرهای جمعیت‌شناختی	سن، جنسیت، تأهل، تحصیلات، شغل، منطقه سکونت و درآمد
تولید محتوای سواد زیست‌محیطی (وابسته)	۲۱ گویه
۱-دانش زیست‌محیطی (مستقل)	۱۸ گویه
۲-نگرش زیست‌محیطی (مستقل)	۱۹ گویه: ابعاد چهار گانه: بعد محدودیت رشد؛ بعد طبیعت‌محوری؛ بعد شکنندگی تعادل طبیعت؛ بعد احتمال بحران محیط‌زیستی
۳-دغدغه زیست‌محیطی (مستقل)	۱۵ گویه
۴-ارزش زیست‌محیطی (مستقل)	۷ گویه
۵-سبک زندگی زیست‌محیطی (مستقل)	۲۴ گویه

برای بررسی اعتبار تحقیق از اعتبار سازه‌ای (متغیر نگرش زیست‌محیطی) و اعتبار صوری (دیگر متغیرها) استفاده شده است. با استفاده از تحلیل عاملی و نوع چرخش‌واری ماکس، عامل‌های فاکتورهای متغیر (متغیر نگرش زیست‌محیطی)

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

که منبعث و منطبق با مباحث نظری تحقیق بوده است، شناسایی و انتخاب شد. نتایج تحلیل عاملی صورت گرفته مبین اعتبار تحقیق است. برای تأمین اعتبار صوری نیز از نظر اساتید راهنما و مشاور محترم و تعدادی از کارشناسان بهره گرفته شده است. پس از آزمون اولیه، مجدداً در آن اصلاحاتی صورت گرفت و پس از چند بار تکرار آزمون و رفع نواقص آن، پرسشنامه نهایی طراحی شد. برای تعیین پایایی مقیاس‌ها از ارزش آلفای کرونباخ استفاده شد و ضریب آلفای کرونباخ برای همه پرسشنامه‌ها بالای ۰/۷ به دست آمد. برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد و برای این منظور از نرم‌افزار spss استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان (۱)

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۱۹۷	۵۱/۳
	مرد	۱۸۷	۴۸/۷
وضعیت تأهل	مجرد	۱۸۷	۴۸/۷
	متأهل	۱۹۷	۵۱/۳
تحصیلات	زیر دیپلم	۷	۱/۸
	دیپلم	۴۴	۱۱/۵
	فوق دیپلم	۱۰۵	۲۷/۳
	لیسانس	۱۹۳	۵۰/۳
	فوق لیسانس و بالاتر	۳۵	۹/۱

جدول ۳. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان (۲)

درصد	فراوانی	وضعیت	متغیر
۲۰/۸	۸۰	شاغل رسمی	وضعیت شغلی
۴۱/۷	۱۶۰	شاغل غیررسمی	
۱۶/۱	۶۲	محصل یا دانشجو	
۹/۶	۳۷	خانه‌دار	
۱/۳	۵	بازنشسته	
۱۰/۴	۴۰	بیکار	
۱۴/۸	۵۷	کمتر از یک ساعت	مصرف روزانه فضای مجازی
۴۱/۴	۱۵۹	۱ تا ۲ ساعت	
۳۴/۴	۱۳۲	۲ تا ۳ ساعت	
۶/۳	۲۴	۳ تا ۴ ساعت	
۲/۶	۱۰	۴ تا ۵ ساعت	
۰/۵	۲	۵ ساعت به بالا	

طبق نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق، ۱/۳ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی وضعیت شغلی بازنشسته و ۴۱/۷ درصد نیز با بیشترین فراوانی وضعیت شغلی غیر رسمی دارند. درخصوص زمان مصرف‌شده در شبکه‌های مجازی مصرف‌کنندگان بالای ۶ ساعت کمترین فراوانی را با ۰/۵ و بین یک الی ۲ ساعت با ۴۱/۴ درصد بیشترین فراوانی را دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی دانش زیست‌محیطی

درصد	فراوانی	وضعیت	متغیر
۱۲	۴۶	ضعیف	دانش زیست‌محیطی
۲۱/۱	۸۱	متوسط	
۴۹/۵	۱۹۰	خوب	
۱۷/۴	۶۷	خیلی خوب	
۰	۰	عالی	
۱۰۰	۳۸۴	جمع کل	

طبق نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق، کمترین فراوانی دانش زیست‌محیطی با وضعیت ضعیف (۱۲ درصد) است با این توضیح که در میان پاسخگویان هیچ کدام دارای دانش زیست‌محیطی در وضعیت عالی نبودند و بیشترین فراوانی در وضعیت

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

خوب با ۴۹/۵ درصد به دست آمده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی دغدغه زیست‌محیطی

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
دغدغه زیست‌محیطی	ضعیف	۱۱۱	۲۸/۹
	متوسط	۶	۱/۱۶
	خوب	۵۹	۱۵/۴
	خیلی خوب	۸۱	۲۱/۱
	عالی	۱۲۷	۳۳/۱
	جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق ۱/۱۶ درصد پاسخگویان با کمترین فراوانی دغدغه زیست‌محیطی وضعیت متوسط را دارند و ۳۳/۱ درصد نیز با بیشترین فراوانی در وضعیت عالی هستند.

جدول ۶. توزیع فراوانی نگرش زیست‌محیطی

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
نگرش زیست‌محیطی	ضعیف	۰	۰
	متوسط	۰	۰
	خوب	۱۱۱	۲۸/۹
	خیلی خوب	۲۴۲	۶۳
	عالی	۳۱	۸/۱
	جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

نتایج نشان می‌دهد کمترین فراوانی نگرش زیست‌محیطی با ۸/۱ درصد مربوط به وضعیت عالی است با این توضیح که در میان پاسخگویان هیچ کدام دارای نگرش زیست‌محیطی در سطح ضعیف و متوسط نبودند و بیشترین فراوانی در سطح خیلی خوب با ۶۳ درصد پاسخگویان ارزیابی شده است.

جدول ۷. فراوانی ارزش زیست‌محیطی

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
ارزش زیست‌محیطی	ضعیف	۰	۰
	متوسط	۲۸	۷/۳
	خوب	۵۹	۱۵/۴
	خیلی خوب	۱۵۸	۴۱/۱
	عالی	۱۳۹	۳۶/۲
	جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق کمترین فراوانی ارزش زیست‌محیطی پاسخگویان با وضعیت متوسط (۷/۳ درصد) است با این توضیح که در میان پاسخگویان هیچ کدام دارای ارزش زیست‌محیطی در سطح ضعیف نبودند و ۴۱/۱ درصد نیز با بیشترین فراوانی در سطح خیلی خوب مشخص شده است.

جدول ۸. توزیع فراوانی سبک زندگی محیط‌زیستی

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
سبک زندگی محیط‌زیستی	ضعیف	۰	۰
	متوسط	۴۹	۱۲/۸
	خوب	۲۲۳	۵۸/۱
	خیلی خوب	۹۹	۲۵/۸
	عالی	۱۳	۳/۴
	جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق کمترین فراوانی سواد محیط‌زیستی با ۳/۴ درصد در وضعیت عالی است با این توضیح که در میان پاسخگویان هیچ کدام دارای سبک زندگی ضعیف نبود و ۵۸/۱ درصد نیز با بیشترین فراوانی در سطح خوب مشخص شده است.

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

جدول ۹. توزیع فراوانی تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر	وضعیت	فراوانی	درصد
تولید محتوای سواد زیست‌محیطی	ضعیف	۰	۰
	متوسط	۱۶۴	۴۲/۷
	خوب	۱۴۹	۳۸/۸
	خیلی خوب	۴۲	۱۰/۹
	عالی	۲۹	۷/۶
	جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

نتایج نشان می‌دهد مقدار کمترین فراوانی تولید محتوای سواد زیست‌محیطی با وضعیت عالی ۷/۶ درصد است با این توضیح که در میان پاسخگویان هیچ کدام دارای تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در وضعیت ضعیف نبودند و ۴۲/۷ درصد نیز با بیشترین فراوانی در سطح متوسط ارزیابی شده است.

جدول ۱۰. نتایج ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه همبستگی میزان دانش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر مستقل	آماره‌ها	متغیر وابسته
دانش زیست‌محیطی	ضریب همبستگی پیرسون	تولید محتوای سواد زیست‌محیطی
	سطح معناداری	۰/۰۵۷
	تعداد نمونه	۰/۲۶۸
		۳۸۴

طبق نتایج جدول ۱۰ و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۰۵ بیشتر از ۰/۰۵ است، می‌توان گفت فرضیه اول تأیید نمی‌شود و بین میزان دانش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۱۱. نتایج ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه همبستگی میزان نگرش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر مستقل	آماره‌ها	متغیر وابسته
نگرش زیست‌محیطی	ضریب همبستگی پیرسون	تولید محتوای سواد زیست‌محیطی
	سطح معناداری	۰/۰۶۸
	تعداد نمونه	۰/۱۸۳
		۳۸۴

طبق نتایج جدول ۱۱ و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۹۵ بیشتر از ۰/۰۵ است، فرضیه دوم تأیید نمی‌شود و بین میزان نگرش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۱۲. نتایج ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه همبستگی میزان دغدغه محیط‌زیستی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر وابسته	آماره‌ها	متغیر مستقل
تولید محتوای سواد زیست‌محیطی		دغدغه محیط‌زیستی
۰/۱۵۸**	ضریب همبستگی پیرسون	
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۳۸۴	تعداد نمونه	

طبق نتایج جدول ۱۲ و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۹۹ کمتر از ۰/۰۱ است، فرضیه سوم تأیید می‌شود و بین میزان دغدغه محیط‌زیستی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۱۵ است.

جدول ۱۳. نتایج ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه همبستگی میزان ارزش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر وابسته	آماره‌ها	متغیر مستقل
تولید محتوای سواد زیست‌محیطی		ارزش زیست‌محیطی
۰/۲۷۷**	ضریب همبستگی پیرسون	
۰/۰۰۰	سطح معناداری	
۳۸۴	تعداد نمونه	

طبق نتایج جدول ۱۳ و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۹۹ کمتر از ۰/۰۱ است، فرضیه چهارم تأیید می‌شود و بین میزان ارزش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۲۷ است.

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

جدول ۱۴. نتایج ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین رابطه همبستگی سبک زندگی زیست‌محیطی کاربران

شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی

متغیر مستقل	آماره‌ها	متغیر وابسته
سبک زندگی زیست‌محیطی	ضریب همبستگی پیرسون	تولید محتوای سواد زیست‌محیطی
	سطح معناداری	۰/۱۲۷*
	تعداد نمونه	۰/۰۰۰
		۳۸۴

طبق نتایج جدول ۱۴ و با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خطای آزمون در سطح اطمینان ۰/۹۵ کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه پنجم تأیید می‌شود و بین سبک زندگی زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۱۲ است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق نشان می‌دهد که فرضیه اول تأیید نمی‌شود و بین میزان دانش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق همتی و شبیری (۱۳۹۴) همخوانی دارد. همتی و شبیری در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که دانش محیط‌زیستی با ارتقای فرهنگ محیط‌زیستی رابطه معنی‌داری ندارد، در این تحقیق نیز رابطه دانش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی مورد تأیید قرار نگرفت.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق واریسلی (۲۰۰۹) همخوانی ندارد. چنانچه واریسلی (۲۰۰۹) در تحقیق خود نشان داد که میان دانش و رفتار زیست‌محیطی ارتباط معنی‌داری وجود دارد و در این تحقیق نیز رابطه دانش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی مورد تأیید قرار نگرفت.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق کایزر و دیگران (۱۹۹۹) همخوانی ندارد. چنانچه آنها در تحقیق خود نشان دادند که دانش زیست‌محیطی ۴۰ درصد از واریانس قصد رفتار زیست‌محیطی را تبیین می‌کند، اما در این تحقیق نیز رابطه دانش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی مورد تأیید قرار نگرفت.

دانش زیست‌محیطی در برگیرنده اطلاعات و دانش افراد درمورد مسائل و مشکلات محیطی و همچنین اطلاعات موجود افراد درمورد عوامل مؤثر در گسترش این مسائل و اطلاعات درمورد آن چیزی که فرد می‌تواند برای بهبود این وضعیت انجام دهد، است. تبیین فرضیه اول تحقیق با استفاده از مدل هاینز امکان پذیر است. مدل های ابتدایی سواد زیست‌محیطی به دنبال ترسیم یک رابطه خطی بین اجزای سواد زیست‌محیطی بودند؛ یکی از اولین مدل‌ها در این خصوص که توسط رمزی و ریکسون ارائه شد بر دانش، آگاهی و نگرش‌های منجر به رفتار زیست‌محیطی تاکید داشت. بنابراین آنها، مدل هاینز را توسعه داده و سطوح متغیر پیش بینی کننده را معرفی نمودند. این سطوح با متغیرهای سطح ورود آغاز شده و با رفتار شهروندی زیست‌محیطی به پایان می‌رسد؛ هر متغیر پیش بینی کننده شامل متغیرهای اصلی و فرعی است. آنها دانش را در تمام سطوح متغیرها لحاظ کردند و نتیجه گرفتند که دانش وقتی با متغیر قصد عمل ترکیب شود، به رفتار زیست‌محیطی منجر می‌شود (Hungerford, 1990).

با توجه به اینکه دانش زیست‌محیطی الزام به کسب درک و فهم اساسی از محیط و موضوعات مرتبط با آن است، بنابراین می‌توان گفت که نتایج تحقیق درمورد فرضیه اول نشان می‌دهد که هر چند ممکن است دانش و اطلاعات شهروندان درمورد محیط‌زیست و مسائل و مشکلات آن در حد مناسب باشد، اما این به معنی آن نیست که با افزایش دانش آنها نسبت به مسائل و حتی راهکارهای حل این مسائل، میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی نیز افزایش می‌یابد. دانش زیست‌محیطی به منزله نخستین گام در جهت مشارکت شهروندان در مسائل زیست‌محیطی به رسمیت شناخته شده است و اولین دلیل در رد فرضیه اول می‌تواند نظری بودن دانش زیست‌محیطی باشد. به عبارتی دانش زیست‌محیطی داشته‌های تئوریک و اطلاعات فرد است و تبدیل آنها به محتوای سواد زیست‌محیطی نیازمند زیرساخت‌های جامعه از یکسو و نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای موجود در دست فرد از سوی دیگر است و هر دانشی قابلیت تبدیل به محتوا را ندارد.

براساس نتایج به دست آمده از تحقیق، فرضیه دوم تأیید نمی‌شود و بین میزان نگرش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق فردوسی و همکاران (۱۳۸۶) همخوانی دارد. چنانچه آنها در تحقیق خود اشاره کرده‌اند که بین نگرش محیط‌مداری و رفتار محافظت از محیط رابطه‌ی مثبت معنادار وجود دارد و این تحقیق نیز رابطه بین نگرش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی را تأیید می‌کند.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق واریسلی (۲۰۰۹) همخوانی دارد. چنانچه آنها در تحقیق خود اشاره کرده‌اند که میان نگرش و رفتار زیست‌محیطی ارتباط قوی وجود دارد و این تحقیق نیز رابطه بین نگرش زیست‌محیطی و تولید محتوای سواد زیست‌محیطی را تأیید می‌کند.

بعد نگرش زیست‌محیطی از پارادایم زیست بومی جدید استخراج شده و بر جهت‌گیری حمایتی از محیط‌زیست یا جهان بینی زیست بومی تأکید می‌کند. نگرش زیست‌محیطی مؤلفه‌هایی همچون محدودیت رشد، انسان‌محوری، تعادل طبیعت، انسان در برابر طبیعت و احتمال بحران محیط‌زیستی را شامل می‌شود. در اصل نگرش زیست‌محیطی ترکیبی از دانش واقعی و تحرک نگرانی احساسی که در نهایت منجر به گرایش به عمل می‌شود، است که به افراد کمک می‌کند ارزش و دغدغه‌ی محافظت از محیط‌زیست داشته باشند.

فرضیه‌ی دوم تحقیق را می‌توان با نظریه‌ی فعالیت تفکرشده فیشن بین و آیزن (۱۹۷۵) تبیین کرد. طبق این نظریه، قصد رفتار از پیش‌ایندهای بدون واسطه‌ی رفتار آشکار است که به نوبه خود قصد رفتار تابع نگرش‌ها و معیارهای ذهنی شخص برای انجام فعالیت‌های مشخص است. نگرش‌ها فقط ارزیابی از پیامدهای خاص را شامل نمی‌شود بلکه برآوردی از احتمال این پیامدها نیز هستند (شبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۵).

همچنین براساس نظریه‌ی گزینش عقلانی، هر فرد نفع شخصی خود را برای انجام دادن فعالیت‌های محیطی در نظر می‌گیرد و بر همین مبنا دلیل اصلی رد فرضیه دوم در این است که علاوه بر عامل نگرشی عوامل زمینه‌ای نظیر هزینه‌های مادی، پاداش و دسترسی به تکنولوژی نیز ضرورت دارد و برای درک بهتر رفتارهای محیطی و ایجاد و تولید محتوای زیست‌محیطی باید عامل نگرشی، موقعیتی، توانایی‌های

فردی و عادات در رابطه با یکدیگر مورد بررسی قرار گیرند.

طبق نظریه تامپسون و بارتون^۱ (۱۹۹۴)، نگرش‌های زیست‌محیطی بر دو مبنای طبیعت محور و انسان محور قرار دارند. نگرش‌های طبیعت‌محور اشاره به همدلی با طبیعت می‌کنند و ارزش طبیعت را به خاطر ذات خودش می‌دانند، درحالی که در نگرش‌های انسان‌محور تنها برای پشتیبانی و افزایش زندگی انسان، محیط‌زیست را حفظ می‌کنند. از آنجا که نگرش زیست‌محیطی بخشی از ارزش‌ها و احساس‌نگرانی‌ها برای محیط‌زیست و انگیزشی برای فعالیت‌های مشارکتی در توسعه زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست است، بنابراین در تبیین فرضیه اصلی دوم می‌توان گفت وجود احساسات برای توسعه محیط‌زیست کافی نیست و با افزایش نگرش زیست‌محیطی شهروندان، تولید محتوای زیست‌محیطی در آنها افزایش نمی‌یابد.

براساس نتایج تحقیق فرضیه سوم، تأیید می‌شود و بین میزان دغدغه محیط‌زیستی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۱۵ است.

برای تبیین این فرضیه در ابتدا باید یادآور شد که دغدغه زیست‌محیطی میزان حساسیت و نگرانی نسبت به مسائل و موضوعات محیط‌زیست است و باید در نظر داشت که اصلی‌ترین هدف آموزش زیست‌محیطی، خلق یک جامعه جهانی است که افراد در آن نسبت به محیط‌زیست و مسائل مرتبط با آن نگرانی و دغدغه داشته باشند. به عبارتی ایجاد دغدغه زیست‌محیطی اصلی‌ترین هدف سواد زیست‌محیطی است و این متغیر اهمیت فراوانی در تولید محتوای سواد زیست‌محیطی دارد.

فرضیه سوم تحقیق را می‌توان با پارادایم جامعه مسلط آمریکا تبیین کرد. در مقابل رویکرد سنتی پارادایم جامعه مسلط آمریکا، طرز تفکر نوین که توانست محدودیت‌های رشد اقتصادی جوامع را تشخیص دهد، به صورت یک پارادایم جدید زیست‌محیطی در تفکرات زیست‌محیطی مطرح شده و بر اهمیت تعادل

1. Thompson & Barton

طبیعت و عدم غلبه انسان بر طبیعت متمرکز است. دالب و همکارانش تعداد قابل توجهی از تغییرات درمورد محیط‌زیست و تأثیر فعالیت‌های انسانی بر روی آن را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مسئولانه زیست‌محیطی، یکی از عناصر کلیدی در فرایند توسعه پایدار محیط‌زیست در جوامع مدرن و در حال توسعه است.

در تبیین فرضیه سوم باید گفت که باور، موضع و میزانی از نگرانی که بر اثر احساس کمبود منابع طبیعی در مصرف‌کننده به وجود می‌آید باعث می‌شود تا فرد دغدغه‌های فراوانی نسبت به محیط‌زیست داشته باشد و این نگرانی و دغدغه‌ها به فرد انگیزه تولید محتوای سواد زیست‌محیطی را می‌دهد. در نتیجه می‌توان گفت که نگرانی‌های زیست‌محیطی می‌توانند به عنوان محرکی فعال در فرایند تولید و مصرف محصولات سالم و پایدار نیز عمل کنند که یکی از شاخص‌های اصلی سواد زیست‌محیطی است. بنابراین کاملاً منطقی و علمی به نظر می‌رسد که نگرانی‌ها و دغدغه‌های فرد در حوزه محیط‌زیست، باعث می‌شود تا فرد نسبت به محیط‌زیست حساسیت نشان دهد و این امر باعث افزایش تولید سواد زیست‌محیطی در بین شهروندان می‌شود.

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق فرضیه چهارم تأیید می‌شود و بین میزان ارزش زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۲۷ است.

نتایج تحقیق با یافته‌های تحقیق کایزر و دیگران (۱۹۹۹) همخوانی دارد. چنانچه کایزر و دیگران (۱۹۹۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که ارزشهای زیست‌محیطی ۷۵ درصد از واریانس کل رفتار زیست‌محیطی را پیش بینی می‌کند و در این تحقیق نیز رابطه بین ارزشهای زیست‌محیطی با تولید محتوای سواد زیست‌محیطی تأیید شد.

در ابتدای تبیین این فرضیه باید گفت که منظور از ارزش در معنای کلی معیارهای مشترک فرهنگی است که براساس آن، ربط اخلاقی، زیباشناختی و یا شناختی موضوعات نگرش‌ها، آرزوها و نیازها را می‌توان با هم مقایسه کرد و مورد دآوری

قرار داد. بنابراین هر چه ارزش‌های فردی و معنوی افزایش یابد، عشق به طبیعت بیشتر می‌شود و حساسیت نسبت به محیط‌زیست نیز افزایش می‌یابد.

برای تبیین فرضیه چهارم ابتدا باید جهت‌گیری‌های ارزشی درمورد رفتار زیست‌محیطی را تفکیک کرد. بین سه جهت‌گیری ارزشی به‌عنوان مبنای گرایش‌های زیست‌محیطی، تفاوت وجود دارد. این سه عبارت‌اند از: الف) جهت‌گیری ارزشی خودخواهانه که در آن مشکلات زیست‌محیطی می‌تواند به فرد آسیب برساند؛ ب) جهت‌گیری ارزشی نوع‌دوستی اجتماعی که در آن مشکلات زیست‌محیطی می‌تواند به دیگر افراد آسیب برساند؛ ج) جهت‌گیری ارزشی زیست‌محور یا زیست‌بوم‌محور که در آن، طبیعت مستقل از منافع انسانی دارای ارزش ذاتی است. از آنجا که جهت‌گیری ارزشی الف و ب، دوری از تخریب محیط‌زیست را به خاطر منافع انسانی مهم می‌دانند، پس این دو، یکسان و انسان‌محور هستند. در اخلاق انسان‌محور، فقط انسان‌ها دارای جایگاه اخلاقی هستند و تخریب محیط‌زیست تا آنجا مهم است که منافع انسانی را تحت‌تأثیر قرار دهد. در حالی که دیدگاه غیرانسان‌محور با رد این نظر، جایگاه اخلاقی را به سایر موجودات زنده یا زیست‌بوم به‌عنوان یک کلیت، تعمیم می‌دهد و معتقد است که تأثیرات بر محیط‌زیست، موضوعی است که صرف‌نظر از پیامدهای آن برای انسان‌ها، دارای اهمیت است پس از اینکه مشخص شد، چه چیزی از جایگاه اخلاقی برخوردار است، پرسش دوم، یعنی پرسش درباره عمل درست یا نادرست از منظر اخلاق مطرح می‌شود.

یکی از شاخص‌های اصلی ارزش، باورهای دینی و مذهبی است. چنانچه آتران^۱ و همکارانش (۲۰۰۵) در تحقیق خود نشان داده‌اند که باور به قداست طبیعت محلی در میزان تخریب جنگل توسط سه گروه قبیله‌ای متفاوت در گواتمالا اهمیت زیادی دارد. همچنین لوو و می‌گل ارزش‌های اخلاقی و زیباشناختی را در اهمیت دادن به محیط‌زیست مهم تلقی می‌کنند. بنابراین در تبیین فرضیه چهارم می‌توان گفت که هر چه ارزش‌های اخلاقی فرد بیشتر باشد، باور به طبیعت و ارزش‌های زیباشناختی نیز در فرد بیشتر می‌شود و در این شرایط حساسیت نسبت به محیط‌زیست باعث می‌شود تا زمینه‌های تولید محتوای زیست‌محیطی فراهم شود.

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

براساس نتایج تحقیق فرضیه پنجم تأیید می‌شود و بین سبک زندگی زیست‌محیطی کاربران شبکه‌های مجازی و میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در شهر تبریز رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد و ضریب همبستگی دو متغیر برابر ۰/۱۲ است.

برای تبیین فرضیه پنجم باید گفت که سبک زندگی از این واقعیت نشات می‌گیرد که مردم اکنون بیشتر از قبل، خود را در برابر آنچه می‌خواهند با زندگی‌شان بکنند، مسئول می‌دانند. بنابراین مردم قدرت و توان انتخاب فراوانی دارند که می‌توانند در یک عرصه جایگزینی، انتخاب‌های‌شان را در صورت لزوم با همدیگر عوض کنند. سبک زندگی به عنوان مفهومی مدرن بر محوریت انتخاب شکل می‌گیرد و انتخاب‌های مصرفی، هسته اصلی آن را تشکیل می‌دهند. اگرچه در نگاه اول انتخاب‌های مصرفی پدیده‌ای فردی به نظر می‌رسند، ولی تأمل در پیامدهای اجتماعی این انتخاب‌ها نشان می‌دهد سبک زندگی مفهومی اجتماعی است، زیرا در غیر این صورت نمی‌تواند بازنمایی از ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی جهان مدرن باشد. این اندیشه که مصرف، کانون اصلی زندگی اجتماعی مدرن و نیز ارزش‌های فرهنگی شده است (یا می‌شود) اساس مفهوم کلی‌تر فرهنگ مصرف است.

برای گیدنز سبک زندگی (مانند سبک زندگی با محوریت محیط‌زیست)، «مجموعه‌ای نسبتاً منسجم از همه رفتارها و فعالیت‌های یک فرد معین در جریان زندگی روزمره است که؛ مستلزم مجموعه‌ای از عادات و جهت‌گیری‌هاست. بنابراین از نوعی وحدت برخوردار است» (گیدنز، ۱۳۸۷: ۱۲۱). سبک زندگی، مهم‌ترین عاملی است که هر کس زندگی خود را براساس آن تنظیم می‌کند. بر این اساس، سبک زندگی مجموعه عقاید، طرح‌ها و نمونه‌های عادت‌های رفتار، هوا و هوس‌ها و شیوه‌های تبیین شرایط اجتماعی یا شخصی است که نوع خاص واکنش فرد را تعیین می‌کند (لعلی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۵).

از دیدگاه پست مدرنیته، سبک زندگی از این واقعیت نشأت می‌گیرد که مردم اکنون بیشتر از قبل، خود را در برابر آنچه می‌خواهند با زندگی‌شان بکنند، مسئول می‌دانند. بنا به این استدلال، در عصر پست‌مدرنیته، مردم قدرت و توان انتخاب

فراوانی دارند که می‌توانند در یک عرصه جایگزینی، انتخاب‌های‌شان را در صورت لزوم با همدیگر عوض کنند. سبک زندگی به عنوان مفهومی مدرن بر محوریت انتخاب شکل می‌گیرد و انتخاب‌های مصرفی، هسته اصلی آن را تشکیل می‌دهند. اگرچه در نگاه اول انتخاب‌های مصرفی پدیده‌ای فردی به نظر می‌رسند، ولی تأمل در پیامدهای اجتماعی این انتخاب‌ها نشان می‌دهد سبک زندگی مفهومی اجتماعی است، زیرا در غیر این صورت نمی‌تواند بازنمایی از ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی جهان مدرن باشد. این اندیشه که مصرف، کانون اصلی زندگی اجتماعی مدرن و نیز ارزش‌های فرهنگی شده است (یا می‌شود) اساس مفهوم کلی‌تر فرهنگ مصرف است (سبکتکین و همکاران، ۱۳۹۲: ۴)

در تبیین فرضیه پنجم می‌توان گفت که اگر کنش‌های فرد مانند تولید محتوای سواد زیست‌محیطی را حامل مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها و نگرش‌ها بدانیم، می‌توان گفت این مجموعه، همگی تابعی از کنش‌های مصرفی تلقی می‌شود. پس به همین ترتیب شکل جدیدی از کنش‌ها پدیدار می‌شود که بر مبنای سبک زندگی محیط‌زیستی شکل گرفته است و با بهبود سبک زندگی زیست‌محیطی، میزان تولید محتوای سواد زیست‌محیطی افزایش می‌یابد.

پیشنهاد‌های پژوهش

- پیشنهاد می‌شود سازمان‌ها و ادارات زیر نظر وزارت نیرو همچون شرکت آب، شرکت برق و شرکت گاز برنامه‌های مخصوص برای آموزش شهروندان در جهت استفاده بهینه از آب، برق و گاز در نظر بگیرند. یکی از این برنامه‌ها، آموزش از دوران کودکی و در مدارس با عناوین نجات آب و نجات درختان است تا شهروندان در مصرف آب و کاغذ صرفه‌جویی کنند.
- پیشنهاد می‌شود آموزش‌های لازم از طریق رسانه ملی و شبکه استانی به شهروندان شهر تبریز ارائه شود. من جمله مواردی که باید مورد تأکید قرار گیرد این مساله است که انسان‌ها حق ندارند که منابع طبیعی را برای برطرف ساختن نیازهای‌شان تغییر دهند و شهروندان برای حفظ و ادامه بقا باید با طبیعت هماهنگ باشند و گیاهان و حیوانات به اندازه انسان‌ها حق زندگی دارند.

- شهر تبریز یک کلان‌شهر صنعتی است و روز به روز بر جمعیت آن افزوده می‌شود و یکی از مشکلات این شهر، آلودگی شهر است. برای بهبود تولید محتوای سواد زیست‌محیطی در حوزه آلودگی هوا پیشنهاد می‌شود تا در هنگام اخذ گواهینامه رانندگی، آموزش‌های مؤثر در زمینه کاهش آلودگی همچون استفاده از سوخت مناسب، چک کردن مستمر موتور خودرو، استفاده از ناوگان عمومی در برنامه‌های آموزشی گنجانده شود.
- ارزش زیست‌محیطی با اخلاق تعیین می‌شود و شاخص‌های اخلاقی می‌توانند در بهبود ارزش زیست‌محیطی مؤثر باشند. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا برای بهبود تولید محتوای سواد زیست‌محیطی اقدامات آموزشی و عملیاتی از مساجد، پایگاه‌های مقاومت و حوزه‌های علمیه پیگیری شود و آموزش نگهداری و حفظ محیط‌زیست در این مراکز مورد تأکید قرار بگیرد.
- با توجه به مسئله مصرف بهینه آب و گاز، پیشنهاد می‌شود مواردی همچون خاموش کردن وسایل گرمایی در اتاقی که لازم نیست گرم باشد، کم کردن درجه آب در هنگام عدم استفاده از آب گرم، جلوگیری از هدر رفتن آب در هنگام استفاده (مسواک زدن، حمام کردن، ظرف و دست شستن)، استفاده بهینه از ماشین لباسشویی و استفاده از لباس گرم بیشتر در فصل سرما به جای بالا بردن درجه بخاری در رسانه‌های اجتماعی برای شهروندان آموزش داده شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- دکامین، مجید (۱۳۹۶). «سواد محیط‌زیستی: حلقه گمشده توسعه»، مجله ایمنی و بهداشت محیط‌زیست، شماره ۸۴، ۵۱-۵۰.
- رضائی، مهدیه؛ و شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۳). «رابطه میزان استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات (با تأکید بر اینترنت) با سواد محیط‌زیستی دانشجویان»، فصلنامه انسان و محیط‌زیست، شماره ۳۱.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست (۱۳۹۴). خلاصه گزارش وضعیت محیط‌زیست ایران ۱۳۸۳ - ۱۳۹۲. تهران، انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- سبکتکین، قربانعلی؛ جعفری، احمد؛ و جعفری، همت (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به سبک زندگی متناسب با اقتصاد مقاومتی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان شهرستان کرج)»، همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی.
- شبیری، سیدمحمد؛ میدی، حسین؛ و سرداری‌پور، عادل (۱۳۹۳). «بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد اخلاق زیست‌محیطی در شهروندان»، فصلنامه جهان معرفت، سال بیست و سوم، شماره ۲۰۱، ۹۵-۸۳.
- شریفی، زینب؛ مظفری، افسانه؛ دلاور، علی؛ و فرهنگی، علی اکبر (۱۳۹۶). «تبیین مؤلفه‌های روزنامه‌نگاری محیط‌زیست و ارائه مدل مطلوب برای مطبوعات ایران (از نگاه استادان ارتباطات و محیط‌زیست، خبرنگاران و فعالان محیط‌زیست)»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره ۱۴، شماره ۵۰.
- صالحی، صادق؛ و کریم‌زاده، سارا (۱۳۹۳). «تحلیل رابطه بین ارزش‌های زیست‌محیطی و نگرش نوین زیست‌محیطی (مطالعه موردی: ارومیه)»، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره ۱۰، شماره ۳۷.
- ضیاء‌پور، آرش؛ کیانی‌پور، ندا؛ و نیکبخت، محمدرضا (۱۳۹۱). تحلیل جامعه‌شناختی محیط‌زیست و رفتار افراد نسبت به آن در مناطق روستایی و شهری استان کرمانشاه، شماره ۲، ۵۵-۶۷.
- قادری، ناصر؛ چوپانی، سامان؛ صالی، صادق؛ و خوش‌فر، غلامرضا (۱۳۹۴). «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی در شهرستان مریوان در سال ۱۳۹۲»، مجله علوم پزشکی زانکو، شماره ۱۴، ۱۸-۱۰.
- کمالی مهاجر، مرضیه؛ و فراهانی، بنفشه (۱۳۹۱). «فرهنگ زیست‌محیطی راهکارهای توسعه گردشگری پایدار»، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷). «تجدد و تشخیص، جامعه و هویت شخصی در عصر جدید»، (مترجم: ناصر موقیان)، تهران، نشر نی، چاپ پنجم.
- علی، محسن؛ عابدی، احمد؛ و کجیاف، محمدباقر (۱۳۹۱). «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سبک زندگی (LSQ)»، فصلنامه پژوهش‌های روانشناختی، دوره پانزدهم، شماره ۱، ۶۴-۸۰.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- مصادقی‌نیا، علیرضا؛ یونسیان، مسعود؛ و ناصری، سیمین (۱۳۸۶). «بررسی آگاهی ساکنین شهر تهران از آلودگی‌های زیست‌محیطی و عوارض بهداشتی مربوطه و تعیین منابع اطلاعاتی آنان»، فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان، دوره نهم، شماره ۱، مسلسل ۳۱، ۳۱-۳۳.
- نقدی، اسداله (۱۳۹۰). انسان و شهر همدان، انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
- همتی، زهرا؛ و شبیری، سیدمحمد (۱۳۹۴). «تحلیلی بر مؤلفه‌های ارتقای فرهنگ زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان شهر شیراز)»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره هشتم، شماره ۴، ۱۹۷-۲۱۵.
- هوشمندان مقدم‌فرد، زهرا؛ اخبار، اسماعیل؛ و شمس، علی (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های اثرگذار بر آگاهی

تحلیل عوامل تولید محتوا و سواد زیست‌محیطی ...

زیست‌محیطی هنرجویان کشاورزی زنجان، فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، شماره ۳۷، ۸۴-۷۳.

Atran, S & et al. .۲۰۰۵ "The Cultural Mind: Environmental Decision Making and Cultural Modeling Within and Across Populations", *Psychological Review*, No. ۱۱۲. Pp۷۷-۷۴.

Capra, Fritiof. ۱۹۹۶. "The Web of life, Anchor / Doubleday", New York.

Hollweg, K.S., Taylor, J.R., Bybee, R.W., Marcinkowski, T.J., McBeth, W.C., and Zoido, P. ۲۰۱۱. "Developing a framework for assessing environmental literacy", Washington, D.C: North American Association for Environmental Education.

Hungerford, H.R. and Volk, T. ۱۹۹۰. "Changing learner behavior through environmental education", *The Journal of Environmental Education*, Vol. ۳) ۲۱). Pp. ۲۲ - ۸

Isaac-Márquez, R. Salavarría García, O. Eastmond Spencer, A. Ayala Arcipreste, M. Arteaga Aguilar, M.; Isaac-Márquez, A.; Sandoval Valladares, J. & Manzanero Acevedo, L. ۲۰۱۱. "Environmental culture in high-school students: Case study of environmental education at the high-school level in Campeche", *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, Vol. ۲) ۱۳). Pp. ۱۷-۱

Kaiser, F. Wolfgang S. Fuhrer. ۱۹۹۹. "Environmental attitude and ecological behavior", *journal of environmental psychology*, Vol ۱۹. Pp ۹-۱

Karimzadegan, H, H. Meiboudi. ۲۰۱۲. "Exploration of Environmental literacy in Science Education Curriculum in Primary Schools in Iran", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, No. ۴۶.

Kim, G. W., R. T. Vaswani, W. Kang, M. Nam, D. Lee. ۲۰۱۷. "Enhancing Ecoliteracy through Traditional Ecological Knowledge in Proverbs", *Sustainability*, No. ۹.

Metcalf, A. Y. ۲۰۱۲. "Green culture: The impact of employee environmental culture. Southeast Decision Sciences Institute Conference", Hilton Columbia Center Columbia, South Carolina. No. ۲۹

Orr, David. ۱۹۹۲. "Ecological Literacy", State University of New York press.

Spinola, H. ۲۰۱۵. "Environmental literacy comparison between students taught in Eco-schools and ordinary schools in the Madeira Island region of Portugal", *Science Education International*, Vol. ۲۶, Issue ۳. Pp. ۳۹۵ - ۴۱۶

Thompson, S. C. G., M. A. Barton. ۱۹۹۴. "Ecocentric Andanthrocentric Attitudes toward the Environment", *Journal of Environmental Psychology*, No. ۱۴. Pp ۱۵۷-۱۴۹.

UNESCO. ۱۹۷۸. "Intergovernmental Conference on Environmental Education", Tbilisi (۱۹۷۷), Final Report, UNESCO, Paris.

Varisli, T. ۲۰۰۹. "Evaluating eighth grade students' environmental literacy: The role of socio-demographic variables. Master's thesis", The Department of Elementary Science and Mathematics Education, Middle East Technical University, Turkey.

شروېشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني